

UOT 94(479.24)**AZƏRBAYCAN MÜASİR MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQDA****S.A.ƏLİYEVƏ****AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutu
Ibrahimova-gulzar@rambler.ru**

Təqdim olunan məqalə dünyada sülh və təhlükəsizliyin əldə edilməsində mədəniyyət-lərarası dialoqun rolu və əhəmiyyətindən bəhs edir. Göstərilir ki, son illərdə Azərbaycan Respublikası təkcə fəal iştirakçı olmaqla yanaşı, həm də müxtəlif mədəniyyətlər arasında dialoqun inkişafına yardım edir, həmçinin beynəlxalq təhlükəsizliyi təmin edən beynəlxalq forumların keçirilməsinin birbaşa təşəbbüskarı və təşkilatçısıdır.

Açar sözlər: mədəniyyət, sivilizasiya, dialoq, qloballaşma, müxtəliflik

Dünya bu gün qlobal çağırışlara və təhdidlərə qarşı effektiv cavablar axtarışında, bütün ölkələri narahat edən problemlərin birgə həllinin zəruriliyi qarşısındadır. Kütləvi qırğın silahlarının yayılması, etnik və regional separa-tizm, beynəlxalq terrorizm, dini və milli ekstremizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq, yoxsulluq, epidemiyalar, iqlim dəyişməsi, təbii fəlakətlər bu gün ayrı-ayrılıqda hər bir xalqı, bütövlükdə bütün dünyanı narahat edən təhlükələrin heç də tam siyahı deyildir. Bəşəriyyət getdikcə daha açıq şəkildə dərk etməyə başlayır ki, dövlətlərin, xalqların birgə əməkdaşlıq olmadan, onlarla səmərəli mübarizə aparmaq mümkün deyildir. Bunun üçün isə sivilizasiyalararası razılıq, mədə-niyyətlərin dinc yanaşı yaşaması, müxtəlif inkişaf modellərinin mövcudluğu və müxtəlif dəyərlər sisteminin bərabər hüquqa malik olmalarının qəbul edilməsinə nail olunmalıdır. Başqa sözlə, beynəlxalq səviyyədə tolerantlıq və mədəni birgəyaşayış prinsiplərinin bərqərar olması, dövlətlərarası münasibət-lərin ideologiyasızlaşdırılması tələb olunur.

Soyuq müharibənin başa çatması ilə ikiqütblü dünyanın da sonu çatmış oldu. Müasir, ədalətli və səmərəli polisentrik qlobal idarəetmə sisteminin for-malaşması prosesinə ciddi təsir göstərən amillərdən biri də dünyanın mədəni-sivilizasyon çoxçalarlığıdır, müxtəlifliyidir. Çoxqütblü dünyanın təşəkkül tap-maqda olduğunu artıq hamı qəbul edir. Eyni zamanda aydın olur ki, dövlətlərin qarşılıqlı asılılığı getdikcə artmaqdadır, onların təhlükəsizliyi və inkişafı yalnız birlikdə mümkündür.

Çoxqütblü dünya nizamının təşəkkül tapması prosesi heç də rəvan getmir, sivilizasiyalararası, mədəniyyətlərarası ziddiyyətlər dərinləşir, etnik-

dini əsasda münaqişə potensialı artır. Bunun əsas səbəblərindən biri qloballaşma proseslərinin Qərb sivilizasiyası çərçivələrini aşmasıdır. İnkişaf modellərinin və dəyər kriteriyalarının rəqabət predmetinə çevrilməsi bu prosesin labüd nəticələrindən biridir. Dünya heç zaman yekcins və eyni olmamışdır. Beynəlxalq xarakterli problemlərin güc vasitəsi ilə həllinin mümkünsüzlüyünün dərk edilməsi də mədəniyyətlərarası dialoqun ümidverici perspektivlərindən biridir. Bu eyni zamanda beynəlxalq münasibətlərin demokratikləşməsinin, hüquqi əsaslarının möhkəmlənməsinin, qlobal problemlərə çoxtərəfli yanaşmanın bərqərar olunması üçün real şərait yaradır.

BMT tərəfindən 2010-cu ilin "Beynəlxalq Mədəniyyətlərin yaxınlaşması ili" elan edilməsi, bütün beynəlxalq birlik tərəfindən mədəniyyətin müasir dünyada rolunun dərk edilməsinin artdığını göstərdi. Ahəngdar mədəni dialoq dövlətlərarası ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasında mühüm vasitə olmaqla yanaşı, həm də milli inkişafın, dövlətin təhlükəsizliyinin və rifahının əsas şərtlərindəndir.

Beynəlxalq mədəni və humanitar əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmaya nail olunması Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir.

Müxtəlif dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın qurulması, Avroatlantik məkana inteqrasiya, sivil Qərb dəyərlərinin mənimsənilməsi Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri sırasında mühüm yer tutur.

Demokratikləşmə, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı təminat mexanizmlərinin formalaşdırılması, liberal dəyərlərin mənimsənilməsi Azərbaycanın xarici siyasət doktrinasının mühüm istiqamətini təşkil etsə də, müəyyən dairələrin bu bəşəri dəyərlərdən təzyiq aləti kimi istifadə edilməsi yolverilməzdir.

Silah gücünə və ya müxtəlif rəngli inqilablarla demokratiya toxumu əkmək prinsipi bütövlükdə demokratiya ideallarını şübhə altına alır, xalqlara, demokratiyaya inamsızlıq yaradır, ümumbəşəri dəyərləri vasitəyə çevirərək müəyyən məqsədlərə nail olmaq istəyənlərin səmimiyyətini şübhə altına qoyur (3).

Akademik R.Mehdiyevin qeyd etdiyi kimi inkişaf etmiş və demokratik inkişaf yolunda böyük təcrübə qazanmış Qərb ölkələrinin standartları ilə totalitar rejimlərdən yenicə xilas olmuş, keçid mərhələsini yaşayan ölkələrdə gedən demokratik prosesləri eyniləşdirmək cəhdi istənilən halda uğursuzluğa məhkumdur. Müasir dünyada demokratikləşmə prosesinin müəyyən standart tələbləri olsa da, hər bir ölkənin özünəməxsus milli mentaliteti, tarixi, sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni inkişaf xüsusiyyətləri, qeyri-bərabər başlanğıc imkanları nəzərə alınır (5).

Azərbaycanın bölgədə artan rolu təkcə onun iqtisadi potensialı, təbii ehtiyatları və ya əlverişli geosiyasi mövqeyi ilə müəyyənləşmir. Bu həm də onun qərb dəyərlərinə tolerant münasibəti, demokratik dəyişikliklərə sadıqlığı, siyasi sistemi, cəmiyyətin liberal dəyərlər üzərində inkişaf etdirilməsi ilə bilavasitə bağlıdır.

Azərbaycan, sivilizasiyalararası yaxınlaşmaya kömək edən bütün beynəlxalq təşəbbüsləri dəstəkləyir və bir sıra hallarda bu dialoqun təşəbbüskarı və

iştirakçısı kimi çıxış edir. Ölkəmiz bu istiqamətdə BMT, Sivilizasiyalar Alyansı, YUNESKO, İSESKO, ATƏT, Avropa Şurası, MDB, digər xüsusi beynəlxalq struktur və forumlar çərçivəsində beynəlxalq dialoqa öz layiqli töhfəsini verib və verməkdədir. Azərbaycan nümayəndə heyəti Sivilizasiyaların Alyansı tərəfindən keçirilmiş forumlarda, o cümlədən 2009-cu ilin aprelində İstanbulda keçirilmiş II forumda, həmin ilin noyabrında Rabatda (Mərakeşdə) Alyansın dostları Qrupunun əlaqələndirici iştirakçılarının görüşündə, 2010-cu ildə Rio De Yaneyroda keçirilmiş III Forumda yaxından iştirak etmişdir.

Mədəniyyətlərarası dialoq problemi ATƏT-in siyasi gündəliyində getdikcə daha çox yer tutur. Azərbaycan ATƏT-in Demokratik İnstitutları və İnsan Hüquqları üzrə Bürosu ilə bu sahədə yaxından əməkdaşlıq edir. 2010-cu ilin iyununda Qazaxıstanın paytaxtı Astana şəhərində “Tolerantlıq və qeyri-ayrı-seçkilik” üzrə ATƏT-in yüksək səviyyəli konfransında Azərbaycan nümayəndə heyətinin iştirakı mühüm hadisə olmuşdu.

“Sivilizasiyaların alyansı Forumu” 2004-cü ildə İspaniyanın və Türkiyənin təşəbbüsü ilə yaradılmış və BMT-nin Baş katibi tərəfindən dəstəklənmişdir. Həmin vaxt Alyansın dostları qrupuna 90-a yaxın dövlət və 17 beynəlxalq təşkilat daxil olmuşdu ki, bunun nəticəsində adı çəkilən qurum sivilizasiyalararası əməkdaşlıq sahəsində qarşılıqlı əlaqələrin ən nümayəndəli mexanizmi olmuşdur. Alyansın sivilizasiyalararası müxtəlifliyinin qəbul edilməsi və ona hörmət prinsipi əsasında sülh və dialoq mədəniyyəti naminə birliyə nail olmaq çağırışları bütün dünyada geniş əks-səda doğurmuşdu. Alyans yerli, milli, regional və beynəlxalq səviyyədə “mədəni müxtəlifliyin idarə edilməsinin yaxşılaşdırılması” məqsədilə fəaliyyətlərin koordinasiyasını həyata keçirən beynəlxalq təşkilat kimi gələcəkdə beynəlxalq mədəni dialoqun yeni paradigmasının təşəkkül tapmasına çalışır. Əksər iştirakçılar üçün Alyansın gələcəyi onun ifadə etdiyi prinsiplərə - mədəni-sivilizasyon çoxluğa, inkişaf modelinin müxtəlifliyinə və müxtəlif dəyərlər sisteminin bərabər hüquqlara malik olmasına nə dərəcədə sadıq qalacağı ilə ölçülür. Buna görə də qarşılıqlı fəaliyyətdə ön plana qarşılıqlı hörmətə əsaslanan dialoq, təcrübə və informasiya mübadiləsi çıxır.

“Sivilizasiyalar Alyansı” qarşılıqlı mədəni əlaqələrin müxtəlif aspektləri ilə məşğul olan digər təşkilat və qurumlar arasında öz yerini tapmağa çalışır. Mühüm cəhət ondadır ki, Alyans BMT-nin, YUNESKO, İnsan hüquqları Şurası, Beynəlxalq Miqrasiya təşkilatı və s. strukturlarının funksiyalarını öz üzərinə götürür, öz fəaliyyətində özünüidarəyə əsaslanır. Bununla yanaşı, Alyansın məqsədləri dövlətlərin qarşılıqlı əlaqəsi olmadan mümkün deyildir, buna görə də, onun BMT ilə fəaliyyətinin koordinasiyası zəruri hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası Dinlər və sivilizasiyalararası dialoqun genişləndirilməsinin fəal dəstəkləyicisi olaraq, Sivilizasiyalararası Alyansa qoşulan ilk ölkələrdəndir.

2009-cu ildə Azərbaycanın Alyansla münasibətlərinin inkişaf planını hazırlamış və bu beynəlxalq təşkilata təqdim etmişdir. Planda dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarının, elm, mədəniyyət, din və digər mülki cəmiyyət strukturlarının Alyansla əməkdaşlığının inkişafı üzrə konkret istiqamətləri öz əksini tapmışdır. 2011-ci ilin aprelində Bakıda keçirilmiş Ümumdünya Mədəniyyətlər-

arası Dialoq Forumunda BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı Katibliyinin icraçı direktoru Mark Şuer iştirak etmiş, Azərbaycanın mədəniyyətlərarası dialoqun təşkilindəki rolunu yüksək qiymətləndirmişdir (1).

Beynəlxalq mədəni dialoqun təşkilində Azərbaycan Avropa Şurası ilə yaxından əməkdaşlıq edir. Bunun ən bariz nümunəsi 2011-ci ilin aprelində Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun keçirilməsi və onun AŞPA tərəfindən dəstəklənməsi olmuşdur.

Bu gün Azərbaycanın da təmsil olunduğu Avropa Şurası, demək olar ki, bütün Avropa ölkələrini ümumi dəyərlər və prinsiplər əsasında birləşdirir. Siyasi ideyaların, mədəniyyətlərin, dillərin və dinlərin müxtəlifliyi Avropa Şurasında uğurla təmsil olunur. Onun ümumi dəyərləri demokratiya, insan hüquqları və qanunun aliliyidir ki, bu dəyərlər Avropa Şurası İnsan Hüquqları Konvensiyasının əsasında dayanır. Bu dəyərlər eyni zamanda bir çox qanunvericilik normalarına, standartlara, mexanizmlərə və yaxşı təcrübəyə əsaslanır. Onların həyata keçirilməsi mədəniyyətlərarası dialoqun aparılması üçün ilkin şərtidir. Siyasi plüralizm, fikir və ifadə azadlığı, insanlar arasında bərabərlik, ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması, hakimiyyətlərin bölünməsi, qanunverici əsaslar – bütün bunlar mədəniyyətlərarası dialoqun çiçəklənməsi üçün şərait yaradan fundamental elementlərdir.

AŞ Nazirlər Kabinetinin eqidası altında mədəniyyətlərarası dialoqun dini ölçüləri üzrə illik konfranslar keçirilir. 2010-cu ilin sentyabrında Makedoniyanın Oxrid şəhərində keçirilmiş konfrans “Mədəniyyətlərarası dialoqun, tolerantlığın və qarşılıqlı anlaşmanın irəliləyişində KİV-in rolu: KİV-nin ifadə azadlığı və mədəni və dini müxtəlifliyə hörmət” adlanırdı. Azərbaycan konfransda bu sahədə ölkədəki müsbət təcrübə haqqında Avropa Şurası üzvlərinə ətraflı məruzə etmişdir. Avropa Şurası həmin Avropa identikliyinə müasir anlamı problemi üzrə tədbirlər seriyası hazırlayıb həyata keçirməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir.

Son bir neçə il ərzində AŞ Parlament Assosiasiyasının mədəniyyətlərarası dialoqa aid bir sıra məruzələri dinlənmişdir. Həmin məruzələrdə Avropada milli azlıqlar, etnik və dini icmaların vəziyyəti, islamla bağlı vəziyyət, islamizm və islamofobiya, ekstremizmə qarşı mübarizə, mədəniyyətlərarası dialoqun dini elementləri kimi mühüm məsələlər müzakirə edilmişdir.

2011-ci ilin aprelində AŞPA elm, təhsil və mədəniyyət komitəsinin üzvü Anne Brasseurin “Mədəniyyətlərarası dialoqun dini meyarları” mövzusunda məruzəsinin müzakirəsində Azərbaycanlı deputatlar Səməd Seyidov, Qənirə Paşayeva, Rafayel Hüseynov, Sevil Fətəliyeva xüsusilə fəallıq göstərmiş, Azərbaycanın bu sahədə malik olduğu müsbət təcrübəsindən danışmışlar. Qeyd edilmişdir ki, bu gün Azərbaycanda müxtəlif dinlərə qarşı mövcud dözümlülük AŞ-nın bir çox üzv ölkələrinə əsl nümunə ola bilər (3).

2011-ci ilin iyun ayında AŞPA-nın yay sessiyasında “XXI əsrdə birgə yaşama” mövzusunda debatın keçirilməsi mədəniyyətlərin dialoquna mühüm töhfə vermişdir. Azərbaycanın Avropa Şurasının mədəniyyət, mədəni və təbii irs üzrə direktorluğu ilə əməkdaşlığı artıq öz müsbət bəhrəsini verməkdədir.

Bu gün mədəni müxtəlifliyə təhlükə yaradan, mədəniyyətlərin dialoquna

mane olan iki meyl özünü açıq şəkildə göstərir. Bir tərəfdən müasir informasiya texnologiyaları, o cümlədən İnternet Qərbin mədəni və siyasi dəyərlərinin yayılmasının mühüm kanalı kimi çıxış edir. Digər mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dəyərlərinin təşviqi və yayılması üçün bənzər vasitələrin olmaması dünyanın mədəni və informasiya müxtəlifliyinin sarsılmasına, bütövlükdə bəşəriyyətin mədəni potensialının yoxsullaşmasına səbəb olur.

Digər tərəfdən milli və dini ifratçılıq, lovğalıq, mədəni özgünlüyün mütləqləşdirilməsi, ümumdünya mədəni proseslərdən kənar da dayanmaq cəhdləri də mədəniyyətlərin çarpazlaşmasına mane olur. Milli-mədəni amillərdən xalqlar arasında ədavəti gücləndirmək məqsədilə istifadə edilməsi cəhdləri təəssüf ki, bu gün də davam edir. Buna görə də, mədəniyyətlərin özünəməxsusluğu ilə onların qarşılıqlı zənginləşməyə açıqlığı arasında optimal nisbətəin tapılması əsas vəzifələrdən biridir.

Son illər Azərbaycan, onun paytaxtı Bakı şəhəri əsl dialoq məkanına çevrilmişdir. 2009-cu ildə Bakı İslam mədəniyyəti paytaxtı elan edilmiş, İslam Konfransı Təşkilatına üzv olan ölkələrin, eləcə də Avropa dövlətlərinin mədəniyyət nazirlərinin toplantısı keçirilmişdir. 2008-ci ildə isə bütün ölkələri əhatə edən beynəlxalq qadın konfransı keçirilmiş və mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların roluna dair Bakı Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. 2011-ci ilin aprelində Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun da Bakıda keçirilməsi, həmin ilin oktyabrında Multikulturalizmin problemlərinə həsr edilmiş forumun təşkili Azərbaycanın dünya mədəniyyətlərarası dialoqda oynadığı rolu bir daha sübut edir. Əslində belə tədbirlərin keçirilməsi üçün Azərbaycanda həm güclü zəmin, həm də əlverişli mühit mövcuddur. Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın qeyd etdiyi kimi, qədim dövrdən bu günə qədər Azərbaycan bütün dünyaya açıq olan bir diyar kimi tanınır və ölkəmizdə hökm sürən yüksək tolerantlıq mühitini insanlarımızla ilk təmasdan hiss etmək mümkündür. Bakıda yanbayan yerləşən müsəlman məscidi, katolik kastyolu, pravoslav kilsəsi, yəhudi sinaqoqu bu mühitin həm sübutu, həm də nəticəsidir (2).

2011-ci ilin aprelində Bakıda keçirilmiş Ümumdünya mədəniyyətlərarası forumda çıxışında Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Biz istəyirik ki, bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri bir-biri ilə sıx təmasda olsunlar, bütün problemləri açıq şəkildə müzakirə etsinlər. Bu gün dünyada qloballaşma haqqında, mədəniyyətlərarası dialoq haqqında, multikulturalizm haqqında geniş diskussiyalar aparılır. Mən bunu müsbət qiymətləndirirəm. Çünki bu məsələlər ətrafında daim fikir mübadiləsi aparılmışdır. Ancaq bir məqsədlə - necə edək ki, xalqlar bir-birinə daha yaxın olsunlar. Necə edək ki, dünyada dini zəmində qarşıdurma olmasın, xalqlar, sivilizasiyalararası məsələlər müsbət istiqamətdə inkişaf etsin. Qarşılıqlı inam artsın, qarşılıqlı hörmət artsın (4).

Mədəniyyətlərin dialoqu qanunauyğun hadisədir. O, həmişə mövcud olmuşdur, lakin onun miqyası və iştirakçıları həm məkanca, həm də zamanca məhdud olmuşdur. Lakin indiki dialoq daha geniş, dərin və çoxcəhətli səciyyəyə daşımağa başlamışdır. Mahiyyətcə bu dialoqa indi bütün mövcud mədəniyyət-

lər cəlb olunmuşdur. Lakin bu mədəniyyətlər onların dialoqda iştirakı səviyyəsi də müxtəlifdir. Mədəniyyət subyektlərinin dialoqu qavramaq səviyyəsi də bir-mənalı deyildir.

Dialoq xatirinə dialoq məhsuldar və səmərəli ola bilməz. O, yalnız müxtəlif inkişaf yollarının çarpazlaşdığı, kəsişdiyi yerdə yaranır. Lakin dialoqa daha çox o zaman ehtiyac yaranır ki, mövcud problemləri yalnız bir mədəniyyət, bir sivilizasiya çərçivəsində həll etmək mümkün olmur, bir sivilizasiyanın, bir mədəniyyətin potensialı buna imkan vermədiyindən, problem ümumbəşəri səviyyəyə qalxır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan" qəz., 2011, 8 aprel.
2. "Azərbaycan" qəz., 2011, 9 aprel.
3. "Azərbaycan" qəz., 2011, 14 aprel.
4. Əliyev İlham. 2011-ci ilin aprelində Bakıda keçirilmiş Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Forumda çıxışı. "Azərbaycan" qəz., 2011, 8 aprel.
5. Mehdiyev R. Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti. Bakı: 2010, 552 s.

АЗЕРБАЙДЖАН В СОВРЕМЕННОМ МЕЖКУЛЬТУРНОМ ДИАЛОГЕ

С.А.АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

В представленной статье рассматриваются роль и значение межкультурного диалога в обеспечении мира и безопасности во всем мире. Подробно освещается участие Азербайджана в международном культурном диалоге. Отмечается, что в последнее время Азербайджанская Республика является не только активным участником, но и непосредственным инициатором и организатором проведения международных форумов, тем самым способствует развитию не только диалогов различных культур, но и обеспечению международной безопасности.

Ключевые слова: культура, цивилизация, диалог, глобализация, разнообразность

AZERBAIJAN IN THE MODERN INTER-CULTURAL DIALOGUE

S.A.ALIYEVA

SUMMARY

The present article deals with the role and importance of intercultural dialogue in ensuring peace and security in the world. The participation of Azerbaijan in the international cultural dialogue is thoroughly highlighted. It is noted that in recent years the Republic of Azerbaijan is not only an active participant, but also a direct initiator and organizer of the international forums thus contributing to the development of not only the dialogue between different cultures, but also to international security.

Key words: culture, civilization, dialogue, globalizing, variety